

Mahalliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (bundan buyon Markaziy bank deb yuritiladi) o‘z faoliyatining maqsadlaridan biri bo‘lgan bank tizimining barqarorligini ta‘minlash¹, tizimli xatarlarni baholash va ularni oldini olish maqsadida tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlaydi. Markaziy bank tomonidan tizimli ahamiyatga molik banklar “Tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi to‘g‘risida”gi nizomga asosan belgilanadi². Ushbu nizomni shakllantirishda Bank nazorati bo‘yicha Bazel qo‘mitasining “Mahalliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashning hadli shartlari to‘g‘risida”gi yo‘riqnomasi³, xorijiy mamlakatlar tajribasi hamda O‘zbekiston bank tizimining o‘ziga xos xususiyatlari inobatga olingan.

Bank tizimining barqarorligi qaysi bankning faoliyatiga bog‘liq bo‘lsa, o‘sha bank tizimli ahamiyatga molik bank hisoblanadi⁴. Tizimli ahamiyatga molik bankning tanazzulga uchrashi tizimli xatarlarni yuzaga keltirishi mumkin. Ushbu tizimli xatarlar oqibatida bank tizimining butun yoki ayrim qismlari izdan chiqishi va natijada real iqtisodiyot uchun salbiy oqibatlarni olib kelishi mumkin.

I. Tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash mezonlari

Tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashda 4 ta mezondan foydalaniladi:

- ❖ bankning hajmi;
- ❖ bankning bank tizimi ishtirokchilari bilan o‘zaro bog‘liqligi;
- ❖ bankning qamrovi;
- ❖ bank operatsiyalari murakkabligi.

Tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashda ushbu mezonlar bo‘yicha 9 ta umumlashtirilgan ko‘rsatkichlar hamda ularga tegishli vaznlardan foydalaniladi.

¹ O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 11-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi O‘RQ-582–sonli Qonuni.

² O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2023-yil 18-fevraldagi 4/13–sonli qarori bilan tasdiqlangan.

³ BCBS. (2012, October). A framework for dealing with domestic systemically important banks.

⁴ O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘RQ-580–sonli Qonuni.

Tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashda foydalaniladigan ko'rsatkichlar va ularning vaznlari

Mezon	Ko'rsatkichlar	Vazn	Umumlashtirilgan vazn
Hajm	Aktivlar va balansdan tashqari majburiyatlar	30%	30%
O'zaro bog'liqlik	Boshqa banklarda joylashtirilgan aktivlar	8%	23%
	Boshqa banklar oldidagi majburiyatlar	15%	
Qamrov	Mahalliy to'lovlar va o'tkazmalar	4%	37%
	Iqtisodiyot tarmoqlari kesimida kredit portfeli	4%	
	Jismoniy shaxslarning omonatlari	15%	
	Yuridik shaxslarning omonatlari	7%	
	Bankning xizmat ko'rsatish nuqtalari	7%	
Murakkablik	Transchegaraviy majburiyatlar	10%	10%

II. Tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash hisob-kitobi

Barcha ko'rsatkichlar quyidagi formula orqali standartlashtirilib, [0; 1] shkalaga o'tkaziladi:

$$K'_i = \frac{K_{ij} - \text{Min}(K_i)}{\text{Max}(K_i) - \text{Min}(K_i)}$$

bunda:

K'_i – i -sonli K -ko'rsatkichning standartlashtirilgan qiymati;

K_{ij} – j -bankning K_i -ko'rsatkichi haqiqiy qiymati;

$\text{Min}(K_i)$ va $\text{Max}(K_i)$ – jami banklar bo'yicha K_i -ko'rsatkichning minimal va maksimal qiymatlari.

Standartlashtirilgan ko'rsatkichlar tegishli vazn omillariga ko'paytirilib, so'ngra ularning yig'indisini hisoblash orqali ko'rsatkichlarning umumlashtirilgan natijasi hisoblanadi.

Ko'rsatkichlarning umumlashtirilgan natijasi quyidagi formula orqali topiladi:

$$X = \sum_{i=1}^9 V_i * K'_i$$

bunda:

X – ko'rsatkichlarning umumlashtirilgan natijasi;

K'_i – i -sonli K -ko'rsatkichning standartlashtirilgan qiymati;

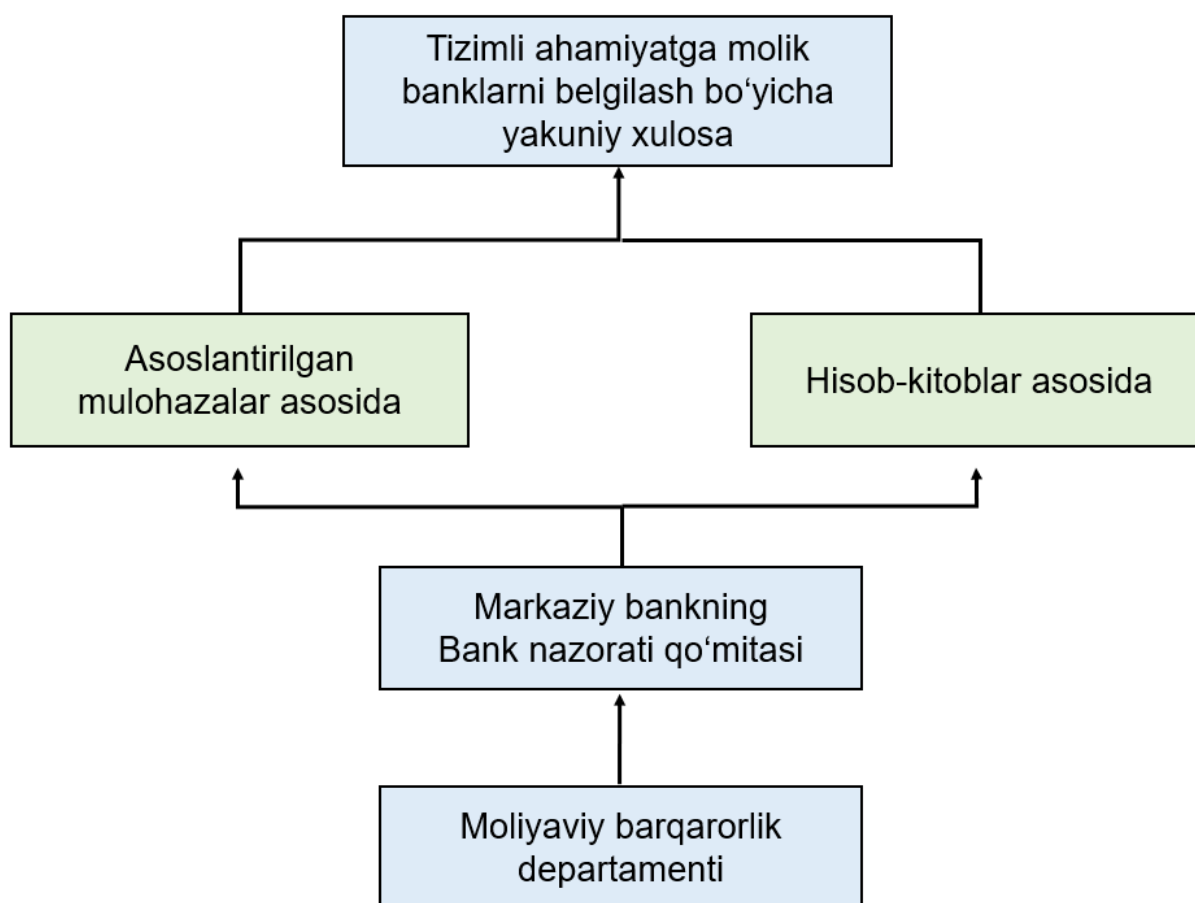
V_i – i -sonli K -ko'rsatkichning vazni.

III. Tizimli ahamiyatga molik bank deb belgilash qoidalari

Har bir chorak yakunida banklarning tizimli ahamiyatga molikligi bo'yicha hisob-kitoblar amalga oshiriladi. Bankning umumlashtirilgan natijasi barcha banklarning o'rtacha umumlashtirilgan natijasi hamda bitta standart chetlanish (o'rtacha kvadratik tafovut – standard deviation) yig'indisidan yuqori bo'lsa, mazkur bank chorak yakuni bo'yicha tizimli ahamiyatga molik deb topiladi.

Markaziy bank tomonidan tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash yilda bir marta amalga oshiriladi hamda kelgusi yil uchun tizimli ahamiyatga molik deb belgilanadi. Moliyaviy barqarorlik departamenti oxirgi ketma-ket to'rt chorak yakuni bo'yicha hisob-kitob natijalarini hisobot yilining 1-noyabriga qadar Markaziy bankning Bank nazorati qo'mitasi muhokamasiga kiritadi.

Tizimli ahamiyatga molik banklarni belgilash jarayoni



Hisob-kitob natijalariga ko'ra, bankning tizimli ahamiyatga molik deb hisoblanishi uchun quyidagi mezonlarning kamida bittasiga muvofiq bo'lishi lozim:

- ❖ Oxirgi ketma-ket to'rtta chorakning uchta choragi natijalari bo'yicha tizimli ahamiyatga molik deb topilishi;
- ❖ So'nggi ikki chorak natijalari bo'yicha tizimli ahamiyatga molik deb topilishi.

Shuningdek, bankning tizimli ahamiyatga molikligini belgilashda Bank nazorati qo'mitasi asoslantirilgan mulohazadan ham foydalanishi mumkin. Asoslantirilgan mulohazalarga ko'ra tizimli ahamiyatga molik deb hisoblanishi uchun bank quyidagi mezonlarning kamida bittasiga muvofiq bo'lishi lozim:

- ❖ Oxirgi ketma-ket to'rt chorakning birida yoki ikkitasida tizimli ahamiyatga molik deb topilishi;

- ❖ Hisobot yilining 1-oktabr holatiga bankning umumlashtirilgan natijasi barcha banklarning o'rtacha umumlashtirilgan natijasi hamda bitta standart chetlanish yig'indisidan kichik bo'lib, lekin barcha banklarning o'rtacha umumlashtirilgan ko'rsatkichidan yuqori ekanligi;
- ❖ Hisobot yilining 1-oktabr holatiga bankning kamida bitta ko'rsatkichi mazkur ko'rsatkichning barcha banklar bo'yicha o'rtacha qiymati va bitta standart chetlanish yig'indisidan yuqori ekanligi.

Bank nazorati qo'mitasi hisob-kitoblar hamda asoslantirilgan mulohaza asosida kelgusi yil uchun tizimli ahamiyatga molik banklarni belgilaydi. Tizimli ahamiyatga molik banklar ro'yxati Markaziy bankning rasmiy veb-sahifasida e'lon qilib boriladi.